

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата філологічних наук,
старшого наукового співробітника, доцента кафедри української преси
Львівського національного університету імені Івана Франка

Тихолоз Наталії Богданівни –

на дисертацію ГОЛЯК Тетяни Василівни

«Текстологічна історія багатотомних видань творів Івана Франка
(1876–1941 роки)», подану на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук (доктора філософії)

зі спеціальності 10.01.09 — літературне джерелознавство і текстологія

Актуальність теми дисертації

Джерелознавство і текстологія – фундамент літературознавчої науки та єдиній практики (і передусім публікації текстів класичного письменства). Водночас дисертації з цієї спеціальності доволі рідкісні у сьогоднішній науці, а статус «допоміжних дисциплін», на жаль, не сприяє престижу й популярності цих галузей серед молодих дослідників. Тим більш похвальним і втішним є той факт, що Тетяна Голяк, вихованка високої академічної школи української текстології, сформованої в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, обрала саме цю «вузьку стежку» у гуманістиці, а не проторений, битий шлях часто поверхових і приблизних інтерпретацій, опертих на плитковому ґрунті сумнівних републікацій, не верифікованих із першоджерелами (рукописними чи друкованими).

Текстологічна та видавнича історія багатотомних видань Івана Франка – не просто малодосліджена сторінка українського літературознавства загалом і франкознавства зокрема (попри окремі попередні студії Мирослава Мороза, Марії Вальо, Євгена Пшеничного, Марії Трегуб, Олександра Луцького, Богдана Якимовича та ін., ця тема – й досі радше «біла пляма», ніж «закрите питання»). Не буде перебільшенням сказати, що зібрання творів Івана Франка (науково-критичне, в ідеалі повне, академічне) – це складний виклик для нашої науки і видавничої справи, а водночас і гостроактуальне завдання, справа національної честі та загальнокультурного значення. Історія попередніх видавничих спроб – це, без сумніву, справжня драма з багатьма дійовими особами, діями і явами, кількома кульмінаціями і тривалими ретардаціями, а також – що важливо –

драма з багатьма невідомими. Дисертантка завдала собі труду не тільки скрупульозно реконструювати у своїй праці перші «дії» цієї драми (зокрема, прижиттєвий та міжвоєнний періоди видань творів Івана Франка), означити на підставі архівних джерел ролі її головних «персонажів» (редакторів, упорядників, видавців тощо), а й аналітично з'ясувати «позитивні» й «негативні» сторони науково-видавничого досвіду, його історичні уроки для новітнього франкознавства та українського літературознавства загалом.

Це й визначає незаперечну **актуальність** теми дисертації Тетяни Голяк, яка обґрунтовано вбачає важливість своєї праці у формуванні «потужної документальної бази сучасного франкознавства» (с. 17 дисертації). Адже без надійного фундаменту документальних джерел годі й сподіватися подальшого поступу у справі текстологічного дослідження й наукової републікації творів Івана Франка та інших письменників-класиків.

Наукова новизна одержаних результатів

Із актуальності роботи постає її наукова новизна. Вона полягає, насамперед:

- у введенні в науковий обіг цілого корпусу раніше невідомих документальних джерел,
- докладному з'ясуванні конкретних особливостей та обставин готовування й видання багатотомників творів Івана Франка в доволі широкому хронологічному діапазоні (1876–1941 рр.), зокрема науковій реконструкції історії підготовки до друку авторського багатотомника малої прози, тритомника видавництва «Вік» (1903–1905 рр.), першої посмертної спроби упорядкування творів Франка 1919 р., 30-томника 1924–1931 рр. («Рух», «Книгоспілка»), незреалізованого 25-томника 1940–1941 рр.,
- аналізі композиційних особливостей цих видань, цензурних і редакторських втручань в авторські тексти, різночитань і варіантів,
- формулюванні аргументованих рекомендацій щодо вибору основного тексту окремих творів.

Дисертація Тетяни Голяк – перше ґрунтовне і системне дослідження текстологічної історії Франкових багатотомників у франкознавстві.

Інноваційний потенціал роботи полягає також у можливості масштабування та екстраполяції ключових його висновків та рекомендацій на досвід наукових видань інших українських літераторів.

Врешті, сам факт появи цієї дисертації – етапний момент у розвитку франкознавства. Адже без такої роботи немислимий рух до створення повного академічного зібрання творів Івана Франка в осяжному майбутньому.

Вважаємо, що в цілому елементи наукової новизни у дисертації сформульовані коректно, їх кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрутованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з текстом дисертації Тетяни Голяк дає підстави стверджувати, що її підхід до репрезентації та обґрутування основних наукових положень і висновків дослідження відзначається достовірністю, аргументованістю і релевантністю. Робота має чітку й логічну структуру, потужну джерельну базу, доречні додатки. Бібліографічне оформлення наукового апарату загалом не викликає застережень. Дисерантка слушно спирається в теоретико-методологічній площині на досвід у досліджені класичних питань текстологічної науки та франкознавства (І. Басса, М. Бернштейна, М. Вальо, Н. Вишневської, М. Возняка, С. Гальченка, М. Гнатюк, М. Гнатюка, М. Деркач, М. Ільницького, М. Мороза, Б. Якимовича та ін. – список, зрозуміло, не вичерпний і може бути розширенний). Особливої переконливості та наукової ваги висновкам і рекомендаціям дисертації надає те, що авторка системно опрацювала дотичні до теми архівні джерела з фондів відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

У вступі, відповідно до усталених параметрів, вказано актуальність і новизну теми, коректно сформульовано мету дослідження, яка корелює з темою

та конкретизується у завданнях, визначено дослідницькі методи, окреслено об'єкт і предмет роботи, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, теоретичне значення і практичну цінність.

У *першому розділі* дисертації «Джерелознавчі й текстологічні особливості прижиттєвих багатотомних видань творів Івана Франка» розгортається справжній дослідницький детектив із реконструкції авторської спроби Івана Франка упорядкувати корпус своєї малої прози: від задуму, що народився в дискусії з В. Барвінським 1876 р., через розрізнені нотатки 1880–1886 рр. – до часткової реалізації замисленого проєкту у співпраці з видавцем Антоном Хойнацьким у 1900-х рр., унаслідок якої друком з'явилося 4 із запланованих 12 видань, а згодом – ще три збірки оповідань накладом Українсько-руської видавничої спілки. У суті речі, це перше у франкознавстві докладно обґрунтоване припущення, що письменник не лише був склонний до циклізації творів малих прозових жанрів, а й планував їх багатотомне видання, побудоване за тематичним принципом.

Окрему увагу приділено історії тритомного видання 1903–1905 рр. у підросійській Україні, що з'явилося друком у київському видавництві «Вік» за редакцією Сергія Єфремова, без безпосереднього авторського нагляду Івана Франка. Дослідниця детально з'ясовує роль видатного літературознавця у цьому видавничому проєкті, а також міру цензурних та редакторських втручань в авторський текст.

Другий розділ «Історія видань творів Івана Франка 1919–1931 років» присвячено історії упорядкування творчої спадщини Івана Франка у період міжвоєння, зосібна нереалізованому виданню 1919 рр., що планувалося у 17 томах, з яких жоден не вийшов друком, та знаменитому «харківському» 30-томнику 1924–1931 рр., здійсненому заходами видавництв «Рух» і «Книгоспілка». На підставі аналізу архівних документів (передусім офіційного листування видавництв, а також М. Возняка та І. Лизанівського) дисерантка докладно реконструює етапи й особливості праці над багатотомним виданням: від ідеї до втілення. Гвалтовно обірвана праця над 30-томником (зокрема й через арешт головного його промоутера та упорядника – І. Лизанівського – у

1931 р.) не дала змоги перетворити його на по-справжньому всеохопне науково-критичне видання Франкової спадщини, та все ж саме цей проект став наймасштабнішим в едиційній франкіані підрадянської України періоду міжвоєння. Важливо підкреслити, що Тетяна Голяк досліджує обставини творення «харківського» багатотомника в широкому історико-культурному та суспільно-політичному контексті, а також (в окремому підрозділі) розглядає проблему дотримання авторського права (у цей спосіб дослідження закономірно виходить в царину юриспруденції, демонструючи доречну і правильно дозовану міру міждисциплінарності, яка в жодний спосіб не підважує відповідність дисертації визначеній спеціальності). Детальний аналіз композиційних особливостей репрезентації корпусів малої прози та поезії дає підстави зробити практичні висновки та рекомендації щодо текстології Франкових творів, уникнути в подальшому допущених помилок.

Розділ третій «Спроба реконструкції історії підготовки до друку видання творів Івана Франка у 25 томах» засновано на аналізі архівних документів (передусім із фондів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника та Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України), які дають змогу відтворити особливості підготовки та реалізації видання 1940–1941 рр. (друком з’явилися лише два томи із запланованих 25, II-й та XII-й). Дослідниця слушно відзначає провідну роль фундатора франкознавства, академіка Михайла Возняка у формуванні проспекту та обґрунтуванні наукових (у т. ч. текстологічних, композиційних та мовно-правописних) зasad цього видання, точно діагностуючи основні перешкоди, що постали на шляху до втілення масштабного видавничого задуму.

Загалом, Тетяна Голяк в основному тексті дисертації об’єктивно, системно, збалансовано та аргументовано вивчає позитивний і негативний досвід багатотомних видань творів Івана Франка по обидва боки Збруча, за різних політичних обставин і режимів.

Особно слід відзначити дар наукового синтезу, узагальнення, притаманний дисертантці, яка володіє хистом коротко і влучно підсумовувати власні аналітичні міркування та історичні сюжети. Про це свідчать не лише

загальні висновки, які належно вивершують логіку дослідження та узагальнюють його результати, а й чіткі та лаконічні резюме до кожного з розділів.

Список використаних джерел налічує 272 позиції, зокрема цілу низку архівних джерел, що засвідчує ґрунтовну пошуково-бібліографічну роботу авторки і надійний емпіричний підмурівок для її наукових узагальнень.

Таким чином, за своїм змістом дисертація є цілком завершеним і є цілісним дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження

Попри загалом позитивні враження від роботи, дозволимо собі звернути увагу на деякі дискусійні положення та висловити певні зауваження і побажання.

1. Відсутність теоретичного розділу в роботі текстологічного характеру, очевидно, не є критичною (як і його наявність – обов’язковою), адже авторка й не претендує на осібний внесок до теорії чи методології літератури (прикметно, що саме слово «теорія», як і означення «теоретичний», трапляються лише у вступі до дисертації). Та все ж, на наш погляд, доречним би було бодай лаконічне з’ясування теоретичного змісту деяких зasadничих для дисертації термінів і категорій. Зокрема, доцільними є експлікація, дефініція та розмежування понять: багатотомне видання, видавнича серія, зібрання (збірка) творів. Адже вони не тотожні, хоча й перетинаються та частково взаємонакладаються за своїм змістом і обсягом.

2. Попри обґрунтованість авторської гіпотези про задум Івана Франка щодо 12-томника власної малої прози, на нашу думку, «за бортом» дослідницької уваги залишилися деякі інші видавничі проєкти письменника, які також виявляли його наміри і плани щодо багатотомних видань. Так, ще 1876–1877 pp., в пору «молодечого романтизму», Франко видав друком три випуски (частини) видавничої серії «Письма Івана Франка»: I. «Баляди і роскази»; II. «Борислав. Картини з життя підгірського народу»; III. «Навернений грішник». Навряд чи цю серію можна sensu stricto вважати багатотомником, та все ж «зі

старту» було видно, що така «серійність» видання вказувала на далекосяжні плани молодого, многонадійного автора.

3. Натомість є значно більші підстави кваліфікувати як авторську спробу упорядкування багатотомного видання власних різноманітних творів книжкову підсерію «Писаня Івана Франка» (1910–1914), у якій побачило світ шість книжок, а саме VII випусків, за винятком ч. III (його наразі не виявлено). З шести книжок п'ять – це власні твори Івана Франка (одна з них – повторне розширене видання збірки поезій «Мій Ізмарагд», що з'явилася під титулом «Давнє й нове», вип. V, 1911; решта – наукові дослідження: «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», вип. I, 1910; «Молода Україна. Провідні ідеї й епізоди», вип. IV, 1910; «Причинки до історії України-Русі», вип. VI, 1912; «В наймах у сусідів», вип. VII, 1940), а вип. II – переклад з французької мови популярної студії графа де Ке де Сент-Емура «Анна Русинка, королева Франції і графиня Валюа». Числа I, III, IV, V – вийшли накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, а ч. VI «Причинки до історії України-Русі» (1912) та ч. VII – «В наймах у сусідів» – накладом автора. Книгознавчі, джерелознавчі, бібліографічні та біографічні аспекти цієї підсерії докладно з'ясував проф. Богдан Якимович у своїй докторській дисертації та монографії «Іван Франко — видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти» (Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 691 с.; зокрема див. підрозділ 7.2. Книжкова підсерія «Писаня Івана Франка». С. 389–426, а також додаток № 9. Книжкова підсерія «Писаня Івана Франка». С. 602–604). Знаємо також, що як окремий том Франко планував збірник своєї німецькомовної публіцистики «Гостем у німців». Якщо серія «Письма Івана Франка» була документом «молодечого романтизму» автора, який тільки починав свій шлях у літературі, то книжкова підсерія «Писаня Івана Франка» – своєрідною спробою підсумку багатолітньої творчої діяльності досвідченого й багатогранного автора, який рівною мірою реалізував свій хист в іпостасях письменника, науковця і публіциста. Цікаво було б дізнатися думку Тетяни Голяк, чи можна, на її погляд, розглядати ці серійні видання як авторські прижиттєві багатотомники, поруч із проаналізованим у дисертації корпусом малої прози.

4. Докладний, багатоаспектний аналіз текстологічної історії Франкових багатотомників, на нашу думку, міг би бути ще цікавішим та «стереометричнішим», якби, поруч із обставинами створення та науковими зasadами в поле зору дисертантки втрапили також проблеми потенційних та актуальних цільових аудиторій цих видань. Роль читача у формуванні задумів та реалізації видавничих проектів не менш важлива, ніж ролі видавця та упорядника. Ким були читачі Франкових багатотомників? Для кого вони творилися? Які читацькі запити враховували, а які – ні? Як розповсюджувалися та сприймалися читацькою та літературно-критичною аудиторією? Питання кольортажу, рецепції, промоції, комерційної успішності цих видань достатньо істотні, щоб стати предметом детальніших подальших студій.

5. Літературно-антропологічний, «людський» вимір видавничої історії Франкових багатотомників загалом, на нашу думку, заслуговує докладнішої наукової уваги, хоча, очевидь, і виходить за рамки поставлених у дисертації завдань. Долі та творчі особистості видавців, упорядників, редакторів, коментаторів, критиків, умови та обставини їхньої творчої праці, труднощі, з якими їм доводилося стикатися, їхні успіхи й невдачі в «інтер’єрі» епохи не менш цікаві та важливі, ніж історико-політичні, ідеологічні, економічні контексти, що впливали на характер продуктів їх едиційної діяльності. Певна річ, це також радше тема для докладнішого вивчення у майбутньому.

6. Хоча Тетяна Голяк подекуди характеризує мовно-правописні засади аналізованих видань, відкритим залишається питання мовностилістичного оформлення текстів Франка у наступних науково-критичних та науково-популярних виданнях. Зрозуміло, що ця проблематика не може бути вичерпно висвітлена у роботі текстологічно-джерелознавчого плану. Для цього потрібна ґрунтовна фахова робота лінгвістичного спрямування. Та все ж хотілося б довідатися позицію дисертантки з приводу загальної стратегії мовно-правописної репрезентації оригінальних текстів Франка у сучасних виданнях різного типу, міри редакторського втручання в їхню лінгвальну «матерію» (та ще й з огляду на складну й багатоетапну лінгвоеволюцію письменника як творчої і мовної особистості). Адаптувати до сучасного правопису (тою чи тою

мірою) чи зберігати непорушним авторський текст у його первозданності – ось питання, яке постає щоразу, коли йдеться про видання класики.

7. Нарешті, щодо основних висновків дисертації, вважаємо за доцільне чіткіше проартикулювати положення про об'єднавчу роль Івана Франка як постаті загальноукраїнського масштабу – адже практика його багатотомних видань і в австрійській та польській Галичині, і в підросійській та радянській Україні переконливо свідчить на користь цієї тези.

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати дослідження та мають не категоричний, а полемічно-рекомендаційний характер, тож можуть служити стимулом для подальшої наукової роботи дисерантки. Усі ці зауваги спрямовані на вдосконалення її тексту при остаточному редагуванні та готованні до друку майбутньої монографії. Упевнена, така книга сьогодні конче потрібна і спроможна викликати зацікавлення не лише фахівців-франкознавців, а й ширшого кола дослідників-текстологів та джерелознавців.

Повнота викладу результатів в опублікованих працях

Зміст дбайливо оформленої дисертації достатньо повно відображеній у десяти публікаціях, шість із яких надруковано у фахових виданнях України, дві – у міжнародних та індексованих у наукометричних базах виданнях, а ще дві (додаткові) – в інших вісниках та матеріалах конференцій. Автореферат за змістом і структурою повністю відповідає тексту дисертації та адекватно й лаконічно підсумовує основні положення цього, поза всяким сумнівом, актуального й новаторського дослідження.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Тетяни Голяк систематизує, верифікує, поглиблює й узагальнює існуючі відомості про текстологічну історію зібрань творів Івана Франка (зокрема багатотомників кінця XIX – першої половини ХХ ст.). Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, достатньо апробованою відповідно до сучасних вимог.

Рецензована праця – вагомий здобуток одразу кількох літературознавчих дисциплін: сучасного франкознавства, джерелознавства і текстології, позаяк

обґрунтовано й оригінально вирішує важливу наукову проблему – текстологічні засади багатотомних видань творів Івана Франка, що має не лише теоретичне та історичне, а й практичне значення для сучасної та майбутньої наукової едиції літературної класики.

Вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Текстологічна історія багатотомних видань творів Івана Франка (1876–1941 роки)», представлена на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.) на підставі чого її авторка – Голяк Тетяна Василівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 10.01.09 — літературне джерелознавство і текстологія.

Офіційний опонент

Тихолоз Наталія Богданівна,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри української преси
Львівського національного університету
імені Івана Франка

10 листопада 2020 р.

